

Мудра О., .Березюк О.С. Проблема формування рефлексивних умінь у дидактичній підготовці майбутніх учителів // // Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном : збірник наукових праць / за заг. ред. д.п.н., проф. С. С. Вітвицької, к.п.н., доц. Н. М. Мирончук. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 113-116.

*Ольга Мудра, магістрант ННІ педагогіки;
О.С. Березюк, канд. пед. наук, професор
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Проблема формування рефлексивних умінь у дидактичній підготовці майбутніх учителів

Швидкі темпи розвитку економіки, виробництва, технологій, трансформаційні суспільні та екологічні процеси, які впливають на розвиток і формування майбутнього вчителя, обумовлюють розробку освітянами нових підходів до виховання й навчання підростаючого покоління. У зв'язку з цим, сьогодні особливо гостро постає питання удосконалення та підвищення ефективності підготовки вчителя молодших класів. Тому неабияке значення у педагогічній діяльності вчителів відіграє рефлексія.

Проблемою рефлексії у педагогіці займалось багато науковців. Найбільш ґрунтовними є праці О.Абдулліної, А.Алексюка, І.Зязюна, В.Кан-Калика, Н.Ничкало, Г.Панченко, О.Савченко, С.Сисоевої, а також окремі аспекти даної проблеми вивчали такі вчені, як О.Бульвінська, О.Березюк, Н.Воскресенська, І.Колеснікова та ін.

Мета нашої статті полягає у розкритті проблеми формування рефлексивних умінь у роботі вчителя-вихователя.

Рефлексія (лат. – *роздум про свій внутрішній стан*) – повернення назад, тобто здатність людини неодноразово звертатися до початку своїх дій, думок, уміння посісти позицію стороннього спостерігача, розмірковувати над тим, що ти робиш, як пізнаєш, у тому числі й самого себе [1]. Іншими словами, це механізм подвоєного, дзеркального відображення суб'єктів. Цими суб'єктами можуть бути як люди, так і різні «Я»: «Я» – що пізнає і «Я» – пізнане, «Я», що спостерігає одночасно з «Я» – що пізнає і «Я» – пізнаним [2]. Художня література, поезія рясніють зразками рефлексій, коли герої думають за інших або розмірковують про самого себе.

Рефлексія – це є педагогічна проблема, шляхи розв'язання якої полягають у формуванні потреб і мотивів самопізнання, свого вдосконалення, навчання, способів самопізнання, розвитку в особистості здатності до ідентифікації, здатності підвищувати професійний рівень, самоповаги. Найефективнішим у рефлексії є самовиховання, тобто здатність до самопізнання – особистість самостійно ставить перед собою мету і своєю власною працею досягає її.

Основними рефлексивними вміннями є: аналізувати, синтезувати, самопізнавати себе, самовдосконалюватися.

Необхідність у самопізнанні виникає, коли вчитель виявляє дисбаланс між своєю працею і її результатом. Наприклад, погана успішність учнів спонукає вчителя замислитися над тим, що саме в його поведінці, методиці викладання призводить до незадовільних результатів, конфліктів з дітьми, колегами, адміністрацією. Вивчення себе, виявлення причин дисбалансу дає можливість педагогу усунути недоліки в діяльності, поведінці, взаємодії, відновити рівновагу між собою й оточуючими, ліквідувати негативні емоції переживання, які викликали дисбаланс.

Рефлексія активізується в результаті критики адміністрації, батьків, колег, учнів. Реакція на критику може бути деструктивною – критика відкидається, супроводжуючись образами, бажанням помститися; конструктивною – відкидається те, що не відповідає дійсності, оцінюється діяльність і спонукання до самопізнання.

Педагог пізнає себе для того, щоб істотно поліпшити свою діяльність, зрости як особистість, досягти у своїй праці більш значущих результатів.

У роботах А.Карпова, І.Семенова, С.Степанова, С.Сисоевої описується досить багато видів рефлексії [4], зокрема: кооперативна, комунікативна, особистісна та інтелектуальна.

Кооперативна рефлексія має пряме відношення до психології управління, до педагогіки, до проектування. Психологічні знання даного типу рефлексії забезпечують, зокрема, проектування колективної діяльності й кооперацію спільних дій суб'єктів діяльності. При цьому рефлексія розглядається як «вивільнення» суб'єкта з процесу діяльності, його «вихід» у зовнішню, нову позицію як по відношенню до колишніх, вже виконаних дій, так і по відношенню до майбутньої, проєктованої діяльності з метою забезпечення взаєморозуміння й узгодженості дій в умовах спільної діяльності. За такого підходу акцент ставиться на результаті рефлексувань, а не на процесуальні моменти прояви цього механізму.

Комунікативна рефлексія розглядається в дослідженнях соціально-психологічного та педагогічно-психологічного плану в зв'язку з проблемами соціальної перцепції та емпатії в спілкуванні. Вона виступає як найважливіша складова розвинутого спілкування та міжособистісного сприйняття, яка характеризується О.О.Бодальовим як специфічна якість пізнання людини людиною [4].

Особистісна рефлексія досліджує власні вчинки суб'єкта, образи власного «Я» як індивідуальності. Аналізується в загальній і патопсихології у зв'язку з проблемами розвитку, розпаду і корекції самосвідомості особистості й механізмів побудови образу суб'єкта [4].

Інтелектуальна рефлексія розглядає знання про об'єкт і способи дії з ним. Інтелектуальна рефлексія розглядається переважно у зв'язку з проблемами організації когнітивних процесів переробки інформації й розробки засобів навчання, рішенням типових професійних завдань [4].

Рефлексія виконує певні функції. Її наявність, по-перше, дозволяє людині свідомо планувати, регулювати і контролювати своє мислення (зв'язок з саморегуляцією мислення), по-друге, дозволяє оцінювати не тільки істинність думок, але і їх логічну правильність, по-третє, рефлексія не тільки покращує результати вирішення завдань, а й дозволяє вирішувати завдання, які без її застосування вирішенню не піддаються [5].

У педагогічному процесі виділяють такі функції рефлексивних умінь: проєктувальна (проєктування та моделювання діяльності учасників педагогічного процесу); організаційна (організація найбільш ефективних способів взаємодії у спільній діяльності); комунікативна (як умова продуктивного спілкування учасників педагогічного процесу); смислотворча (формування осмисленості діяльності та взаємодії); мотиваційна (визначення спрямованості спільної діяльності учасників педагогічного процесу на результат); корекційна (спонукання до зміни у взаємодії й діяльності).

Рефлексивні вміння власної діяльності суб'єкта розглядаються в трьох основних формах залежно від функцій, які вони виконують, – ситуативні, ретроспективні й перспективні.

Уміння ситуативної рефлексії виступає у вигляді мотивувань і самооцінок та забезпечує безпосередню включеність суб'єкта в ситуацію, осмислення її елементів, аналіз того, що відбувається в даний момент, тобто здійснюється рефлексія «тут і тепер». Розглядається здатність суб'єкта співвідносити з предметною ситуацією власні дії, координувати, контролювати елементи діяльності відповідно до мінливих умов.

Уміння ретроспективної рефлексії служить для аналізу та оцінки вже виконаної діяльності, подій, що мали місце в минулому. Рефлексивна робота спрямована на більш повне усвідомлення, розуміння і структурування отриманого в минулому досвіду, зачіпаються передумови, мотиви, умови, етапи і результати діяльності чи її окремі етапи. Ця форма може служити для виявлення можливих помилок, пошуку причини власних невдач і успіхів.

Уміння перспективної рефлексії включає в себе роздум про майбутньої діяльності, уявлення про хід діяльності, планування, вибір найбільш ефективних способів, що конструюються на майбутнє.

Отже, в педагогічній діяльності вчителя велике значення відіграє професійна майстерність, здатність самопізнавати себе, самовдосконалюватись. Рефлексія є одним із засобів розвитку професіоналізму фахівця, його готовності до діяльності в сучасній адаптаційно-реабілітаційній практиці. Професійна рефлексія містить єдність людського (здатність до самонавчання, сумніву, реалізації ціннісних критеріїв, роботи над собою) і професійного (тобто застосування цієї здатності до складних умов та обставин професійного буття).

Список використаних джерел

1. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – Ч.ІІІ, №9 (220). – С.56.
2. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – Ч.ІІІ, №9 (220). – С.57.

3. Семенов І. М. Проблема предмета і метода психологічного вивчення рефлексії / Семенов І. М., Степанов С. Ю. // Дослідження проблем психології творчості. – М., 1983. – С. 154-182.

4. Степанов С. Ю. Типи і функції рефлексії в організації прийняття рішення оператором / Степанов С. Ю., Семенов І. М., Новікова Е. Р. // Проблеми інженерної психології. – [2 вид.]. – Л., 1984. – С.127 — 129.

5. Россохін А.В. Рефлексія і внутрішній діалог в змінених станах свідомості: Інтерсвідомість в психоаналізі. – М.: "Когіто-Центр", 2010. – 304 с.